

ГЕОПОЛИТИЧКИ ОКВИР СРПСКЕ СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ

Александар Гајић*

Достављен: 14. 03. 2020

Језик рада: Српски

Прихваћен: 22. 05. 2020

Тип рада: Оригинални научни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2004189G

Полазећи од одређења концепта стратешке културе, те његовог садржинског проширивања и продубљивања, рад проучава везе између геополитичког оквира, тј. геополитичког одређења државе и њене стратешке културе, у овом случају српске државе и српског народа. Посматрајући стварање српског идентитета и српске стратешке културе у историјској перспективи кроз призму кључних геополитичких процеса „дугог трајања“ на Балкану, проучавају се и специфичности српског идентитета и српске стратешке културе, односно њених савремених главних варијанти. У другом делу рада посматрају се савремени геополитички процеси на Балкану и позиција у коју су српске земље и српски народ стављени, као и перспективе ка којима их они могу одвести. У завршном делу рада се, имајући све то у виду, разматра колике су могућности да се у савременим геополитичким приликама остваре витални општи стратешки циљеви који су у равни са основним одликама историјски преовлађујуће српске стратешке културе.

Кључне речи: *стратешка култура, геополитика, српски идентитет, Балкан, Римланд, велике силе*

Увод

Концепт стратешке културе већ деценијама представља широко прихваћен аналитички приступ за свеобухватно проучавање како безбедносне, тако и укупне политике држава у савременим међународним односима. У својој суштини он представља покушај да се у општестратешка понашања интегрису и њихови културно-колективни предуслови, те акумулирано историјско понашање и темперамент које политички одлучиоци деле са својим културним окруже-

* Виши научни сарадник, Институт за европске студије, Београд, romero@eunet.rs

њем. Стратешка култура је стога део политичке и укупне културе која „испољава снажан утицај на перцепцију и карактер односа једног друштва са својим стратешким окружењем, као и на садржај и смер стратешких избора и одбрамбене оријентације једног друштва. Чињеница да државе и друге политичке заједнице имају сопствени начин перцепције, интерпретирања и реаговања на догађаје у окружењу који је под мањим или већим утицајем локалне културе у значајној мери условљавају одређене специфичности у промишљању о безбедности и моделима примене силе. Такво становиште подразумева уверење да националне интересе и начине њихове заштите увек дефинишу актери који су нужно под утицајем разних садржаја стратешке културе.”¹ У том смислу, и војно и општестратешко понашање нису само омеђени ресурсним, материјалним ограничењима и географским датостима у које је смештена свака држава, већ су (у мањој или већој мери) условљени и културолошким, вредносно-идентитетским садржајима.

Озбиљније проучавање стратешке културе (у ужем, војностратешком смислу) почиње знатно пре него што ју је, проучавајући различите приступе хладноратовског америчко-совјетског нуклеарног сучељавања, Џек Снајдер дефинисао као „укупни збир идеја, условних емотивних одговора и образаца уобичајеног понашања које су припадници једне националне стратешке заједнице усвојили учењем или опонашањем и који су им заједнички (у погледу нуклеарне стратегије)”.² Оно се лако може уочити у проучавању националних „начина ратовања” које је још тридесетих година прошлог столећа проучавао Лидел Харт,³ а касније и амерички војни историчар Расел Вигли, те Виктор Дејвид Хенсон.⁴ Након Снајдера, концепт стратешке културе се продубљује, па га Колин Греј сагледава као контекст у којем државе креирају и спроводе своју политику безбедности у директној вези са спољнополитичким понашањем,⁵ а Асле То је као збир доминантних ставова и понашања који се проучава трансдисциплинарно, на раскршћу историје, могућности, геополитике и вредности.⁶ Проширивање концепта стратешке културе као аналитичког приступа проучавања (спољнопо-

¹ Станислав Стојановић, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, Војно дело, бр. 8/2019, година LXXI, Министарство одбране, Институт за научне информације, Београд, 2019, стр. 33.

² Jack Snyder, *Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Option*, RAND Cooperation, Santa Monica, 1977, стр. 8.

³ Sir Basil Henry Liddell Hart, *The British Way in Warfare*, Faber & Faber limited, London, 1932

⁴ Russell Weigley, *The American Way of War: A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishers Ltd, New York, 1973; Victor Davis Hanson, *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*. Alfred A. Knopf, 1989. 2nd. ed. 2000

⁵ Colin Gray, „Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back,” *Review of International Studies*, vol. 25, no. 1, January 1999, стр. 5

⁶ Asle Toje, „Strateška kultura kao analitički alat – istorija, mogućnosti, geopolitika i vrednosti: primer EU”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, Centar za civilno-vojne odnose, god. 4, br. 14, jul-septembar 2009, Beograd, 2009, стр. 4.

литичког) понашања држава прошло је кроз три фазе: прву, која се односила на дефинисање самог концепта у вези с проучавањем утицаја шире политичке културе на безбедносну (пре свега нуклеарну) стратегију; другу, која се тичала самог продубљивања проучавања културолошких и социолошких садржаја проучаваних политичких култура који утичу на доносиоце стратешких одлука и, трећу, која се бавила аналитичким домањима концепта стратешке културе унутар најшире схваћених међународних односа, односно утицаја културних вредности и образаца на најшире схваћено стратешко деловање.

Теоретичари стратешке културе имају различите приступе при посматрању извора, тј. онога што утиче на њено формирање: колико је свака стратешка култура условљена географским положајем, колико нагомиланим историјским искуствима и опредељењима, а колико верско-културним садржајима и изложеношћу спољним утицајима најширег културно-политичког спектра – о томе нема јасне сагласности. Најчешће се сматра да су извори (фактори) стратешке културе физички фактори (географски положај и границе, климатски услови, територијална дубина и поседовање природних ресурса), политички фактори (историјско искуство, политички систем и веровање елита), социо-културни фактори (митови, симболи, норме и писани извори као основе за даље интерпретативно деловање). „Географија као извор стратешке културе није нова идеја. У основи те идеје географски контекст јесте мајка историје, па према томе и позорница за културни развој политичких заједница. Током своје целокупне историје људи развијају различите стилове сопственог организовања, како би својим потребама примерили локално окружење. Насељавајући одређене просторе са различитим географским карактеристикама, људи изграђују различите обрасце обитавања на тој територији како би осигурали сопствени опстанак. Ти обрасци се преносе са генерације на генерацију, што их води ка развијању посебног становишта о индивидуалном и друштвеном животу, и тако постају део њиховог културног идентитета.”⁷ Насупрот истицању географског утицаја окружења на менталитет и конституисање културе политичких заједница други приступ при конституисању стратешке културе види примат у историјским утицајима и сећањима на кључне историјско-политичке догађаје, сматрајући да географске датости пружају подлогу, а историја даје садржину стратешке културе сваког политичког субјекта. Трећи приступ, пак, овај кључни утицај види у социо-културним факторима, односно у нормативним и митским одликама доминантних културних наратива којима се свака културна творевина (само)одређује. Наравно, сва три фактора – просторни, политички и идентитетски, умногоме се подударују са оним што проучава геополитика као синтетичка научна дисциплина – са просторним аспектима вођења политике, односно са везама између социо-политичких (укључујући и идентитетске) процеса и природно-географског окружења.

⁷ Станислав Стојановић, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, Војно дело, бр. 8/2019, година LXXI, Министарство одбране, Институт за научне информације. Београд, 2019, стр. 36.

Ако се, дакле, као полазиште проучавања особености неке стратешке културе прихвати најшири стратешки оквир за спољно-политичко деловање државе, и при томе узме у обзир да је свако спољнополитичко деловање и позиционирање условљено геополитичким детерминантама, поставља се питање: какве су везе између геополитичког оквира, тј. геополитичког условљавања, и одређења државе и њене стратешке културе?

Геополитички токови на балканском простору и њихов утицај на идентитетско конституисање Срба и њихове стратешке културе

Већ саме физичко-географске карактеристике Балкана недвосмислено указују на његов геополитички и геостратешки значај: „Балканско полуострво је географски простор на југоистоку Европе, површине око 520.000 квадратних километара или око 6% површине европског копна, преко кога воде путеви из централне и западне Европе према богатим извориштима нафте на Блиском истоку, према Африци, Индији; Далеком истоку и осталим деловима света (...) На Балкану се налази мрежа путева који долазе са севера Европе, а затим се рачвају на три главна правца: према Трсту, Солуну и Истанбулу. Преко Балкана тече Дунав, највећа европска река (после Волге) која спаја Средњу Европу са Црним морем пловним путем дугим преко 2350 километара(...) Јужни и западни део Балканског полуострва заплъскују воде Средоземног мора, па је Балкан и део Средоземља (...) Поред главних лонгитудалних комуникационих праваца на Балкану, ту су и традиционални трансферзални путни правци од којих је најзнаменитији онај који везује Драч–Солун–Константинопољ (историјски чувена *‘Via Egnatia’*). Ту спада и пловни ток Дунава, дужине 2350 километара, који повезује Средњу Европу и Црно море и који представља значајан стратешки правац за наступање ка Црноморском басену и даље, ка Кавказу и Азији. Осим тога, ваља поменути и везе између Посавине и Војводине са уздужним оперативно-стратегичким комуникацијама дуж две удолине, као што су Моравско-вардарска и Моравско-маричка, која чине географску целину у централном делу Балканског полуострва”.⁸ Управо на централном делу Балкана, на готово свим кључним комуникацијама и стратешким тачкама, населили су се Срби. Ту су стварали своје државне творевине, бранили их и надживљавали њихову пропаст под ударима спољних освајача.

Из перспективе класичне геополитике, Балканско полуострво представља сегмент јужне „медитеранске кључаонице” (Бжежински) између западног и средишњег дела Римленда, обода евроазијског континента који одељује његово језгро

⁸ Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004, стр. 28-29.

(„Хартланд“) од приступа светским морима.⁹ Балкан је део традиционалног простора потреса (*shatterbelt*) услед контакта различитих културно-историјских типова и њихових цивилизацијских предводника. Истовремено, он је мост између цивилизација, али и арена њиховог међусобног надметања. „Како сведочи евроазијска мапа историје, од времена индоевропских сеоба, у питању је простор где се укрштају два магистрална пута динамике тензија и сукоба, миграција и освајачких похода, хегемонистичких тежњи и ратова, дакле дуж меридијана (север–југ, те југ–север) у дуж паралела (исток–запад, те запад–исток). Динамика тензија и сукоба дуж праваца север–југ, односно југ–север, оживљена је током претходна два столећа у оквиру стратегије непријатељства Запада против Русије”.¹⁰ „Позицију између чекића и наковња српске земље стекле су захваљујући периферности и географској удаљености у односу на жаришта светске моћи... Такав контактни геополитички положај 'у процепу светова'¹¹ отежавао је формирање и функционисање независних српских политичко-територијалних структура, прекидао њихов континуитет и реметио просторну компактност.”¹²

Поглед на политичку историју Балкана неумитно води ка спознаји да се на њему сустижу три културно-цивилизацијска типа у међусобном надметању: западни, који је из Средње Европе наступао ка Медитерану и даље ка Оријенту; оријентални, који је са југоистока ширио свој утицај на северозапад, ка Подунављу, и континентални, који је из Хартленда наступао на југ, кроз Подунавље, ка Медитерану и даље ка оријенталним просторима Римланда. У позадини, кроз манипулисање њиховим међусобним сукобљавањем током протеклих безмало 250 година, на овим просторима је присутна и главна таласократска сила – атлантизам, „господар светских мора”, као израз крајњег модернизма на Западу. Атлантизам тежи да контролише и преусмери постојеће сукобе између својих такмаца како би успешно заштитио своје интересе на ободном простору – Римланду, односно Средоземљу као „заливу светског мора” са својим „увалама” (Јадранским, Јонским и Егејским морем). „Преко српских земаља и њихових држава као „фронтлијера” осцилирале су трансгресионо-регресионе територијалне фазе великих балканских и ванбалканских империја, чија су унутрашња својства и пројектовани циљеви били искључиво инкопатибилни.”¹³ Стално

⁹ О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартленда видети: Халфорд Макиндер, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Nicholas Spykman, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944; Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942; Александар Дугин, *Основи геополитике*, КЊИГА 1, Екопрес, Зрењанин, 2004. и у зборнику радова *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995.

¹⁰ Драгош Калајић, „Велике силе против српског народа”, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 62.

¹¹ Андреја Милетић, „Искушења геополитичког земљотреса”, Зборник радова *Тајна Балкана* (ур. Б. Матић), СКЦ, Београд, 1995, стр. 85.

¹² Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 98-99.

¹³ Ibid, стр. 98.

надметање између представника четири „велика простора“ на Балкану, који наизменично бива преграда/препрека и мост за остваривање њихових интереса, уочава се кроз многе епохе: „Подела Римског царства на источни и западни део; сукоби византијских и римско-немачких владара кроз средњи век; раскол хришћанства на православну и католичку цркву; сукоб ислама и хришћанства у периоду успона Османског царства; све оне борбе и компликовани сплетови односа великих сила поводом њихових претензија на територије Османског царства у фази њиховог неповратног слабљења...”¹⁴

Геополитички процеси на овом простору препуни су надметања, како између великих сила, тако и самих државних творевина на овом простору које, с обзиром на своју величину и ресурсне капацитете, представљају, у различитом степену, или пуке експоненте великих сила или, пак, међународне субјекте ограничене самосталности који своје интересе покушавају да остваре у пресеку, у преклапању интереса више великих сила. Само српска држава у појединим фазама свог развоја показивала је пуну самосталност при вођењу сопствене спољне политике и због тога је представљала трн у оку и свом окружењу и политикама „великих сила.”

Као изразито нестабилно и недовољно компактно подручје непрестално изложено спољним утицајима, Балкан је, дакле, представљао простор за стратешко позиционирање и надигравање „великих играча”. Услед специфичних културно-историјских околности, био је за то посебно погодан још од времена када је на њему почео драстично да слаби утицај некадашњег регионалног хегемона, оног са југоистока, са Оријента – Османског царства. Током неколико претходних векова, утицај других великих сила на Балкану се очитовао у „стотину планова о подели Османског царства између великих сила, а произлазио је из три важне саставнице балканске историје које представљају три битне карактеристике: више корених преокрета у току миленијумског и снажног историјског живљења овог подручја, различитости проистекле из миленија и по дуге поделе на Исток и Запад евро-средоземне историје, и историјског обликовања више малих народа, етнички различитог порекла и подељених трима различитим религијама.”¹⁵

Историјски гледано, и настанак и развој, и нестанци и васкрснућа те обнове српске државе, везани су за крупне геополитичке процесе и промене у утицајима великих сила на балканском простору. Словенска племена преплавила су Балканско полуострву као део таласа из евроазијског континенталног језгра, са североистока, на просторе где су у позноантичким кризним периодима у потпуности затајили утицаји са Запада (западног дела Римског царства), а драматично ослабили они са Југоистока (Источно римско царство), обухваћени унутрашњим растројством и бројним спољним ратовима (побуна „Ника”, ратови на персијској граници, Јустинијанова „пирова” реконкιστα Северне Африке, те делова Шпаније и Италије). Прве средњовековне српске државне творевине, изникле из бројних

¹⁴ Момир Стојковић, „Геополитички чиниоци балканизације”, Зборник (ур. Бранислав Матић) *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995, стр. 160.

¹⁵ Ibid, стр. 160.

„склавинија” концидирају са поновним притисцима на Балкан обновљених снага тадашњих геополитичких снага на Западу (Франачко краљевство) и Југоистоку (обновљена Византија на врхунцу своје моћи), те задњим трзајима Аварске евроазијске протодржаве у Панонији од којих се потпуно еманципују Словени на Балкану. Са крахом каролиншког империјалног пројекта, утицај Запада слаби, али са североистока стижу нови степски удари номадских континенталистичких сила које стварају Бугарску (касније славизирану и покрштену) и Мађарску (касније покрштену али неславизирану) средњовековну државу. Српске раносредњовековне државе расту и опстају у новом милеу, на простору где се одиграва сукоб Византије са овим силама. Када крајем 10. и почетком 11. века југоисточни византијски утицај однесе потпуну победу над свим ривалима на балканским просторима крајем првог миленијума (владавина Василија II), српске земље, до тада у вазалству према Бугарима и Мађарима постају поданици Источног римског царства. Са поновним јачањем сила на Западу (Угарска, Венеција, Нормани на Сицилији), српске земље поново покушавају да се ослободе „romeјског јарма” и остваре пуну самосталност. То им полази за руком тек у време Немањића, када у сложенем окружењу, а услед слабљења Византије под последњим Комнинима, стално мењајући спољне савезнике, од Рашке настаје потпуно самостална српска средњовековна држава са јасним културним особеностима и верским опредељењем. То ће постати све израженије након што силе Запада, у Четвртој крсташкој рату, заузму Цариград и на његовим развалинама створе Латинско царство. Иако је после пола века Византија повратила своју историјску престоницу и мањи део територија на Балкану, српска држава јача и шири се у простору на коме је нагло ослабио утицај свих великих сила, поготово након што су Татари – Џингисканиди из евроазијских степа сатрли пред собом практично све источноевропске и средњоевропске феудалне државе у свом походу на Запад. Почетком 14. века, српска самостална држава чак израста у балканског хегемона, али накратко: нова, османска сила на Југоистоку, откидајући део по део византијских поседа, постаје њен геополитички наследник чија је тежња ка потпуном потчињавању целог полуострва неутајива. Све до свог ишчезнућа, средњовековна српска држава мора ради опстанка да „балансира” између сила са југоистока и северозапада, мењајући при томе своју ограничену самосталност за пуну вазалност. Узалуд. Падом Смедерева 1459. нестаје српска држава као геополитички субјект; српске земље бивају прогутане и подељене између две велике силе – Угарске (касније Хабзбуршког царства) и Османлија, а Срби претворени у погранични народ кога обе силе у надметању користе као значајну пограничну силу за међуимперијални обрачун. Сви покушаји да се Срби ослободе и васкрсну своју државност за више векова осуђени су на неуспех: померање „фронтјера” у најбољем случају значи да један вид поробљености мењају другим, често суровијим и непријатељскијим, без обзира на допринос који су дали у ратним напорима („велики Турски рат”(1683–1699), ратови 1716–1718, 1737–1739, 1788–1781 („Кочина крајина”).

Тек на почетку 19. века, у условима слабљења обе империје које се надмећу за превласт на Балкану (понајвише услед последица Наполеонових ратова

који су захватили целу Европу и Блиски исток), у Првом српском устанку Срби се ослобађају и васкрсавају своју државност. Накратко, Турци се враћају корак уназад (1813), али услед промене односа између „великих сила” након Наполеоновог дефинитивног пораза (1815) и јачања Руског царства у европској и блискоисточној политици, Други српски устанак поново покреће процес дефинитивног српског државног ослобађања. Он се одвија етапно, у складу са међусобним односима европских великих сила (континенталних и таласократских) везаних за кризу Османског царства и решавање „Источног питања”. Руске победе над Турцима 1878. године доводе до пуне државне самосталности Србије и Црне Горе, две модерне српске државе, али и до њиховог потоњег фактичког потпадања под утицај Аустроугарске. Тек на почетку 20. века, са стварањем два антагонизована табора између европских сила и ликвидирањем Османског царства („болесника на Босфору”), ситуација се мења, али ће српске земље своју самосталност и уједињење са сународницима морати да плате страшном ценом у крви током Великог рата. Међутим, уместо да буде створена јединствена, увећана српска етничка држава – и српске политичке елите и западне силе фаворизују стварање заједничке државе јужних Словена (Краљевина СХС, Југославија) у условима нестанка руског континенталног утицаја након Октобарске револуције. Прва јужнословенска држава тако постаје део „санитарног кордона” од Балтика до Средоземља, којом се препречавају утицаји Немачке и Совјета према Медитерану.¹⁶ Након другог полувремена светског сукоба, у измењеним геополитичким околностима у биполарном хладноратовском свету, Југославија опстаје као квазинеутрални, међублоковски ентитет чија је судбина орочена док се не промене геополитичке околности. Када се у последњој деценији 20. века, са падом комунизма и распадом Источног блока, то деси, земља ће се расточити у крвавом грађанском рату, а процеси на Балкану вратити у стање које умногоме подсећа на оно са краја 19. века и које је доминантно у историјском смислу: у стање расцепканости и потчињености локалних субјеката утицајима међусобно надметајућих „великих сила” које оличавају четири доминантна културно-цивилизацијска и геополитичка утицаја на овим просторима кроз епохе.

Идентитетски темељи српске стратешке културе

Описани геополитички услови у којима су настајале, развијале се и нестајале српске државе на контактном простору цивилизацијских утицаја и њихових геополитичких тежњи (на додиру прво западне и источно-хришћанске цивилизације, а касније и исламске, оријенталне цивилизације), створили су од Срба

¹⁶ О томе смо писали у: Александар Гајић „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године”, Зборник „Србија и политика великих сила 1914-2014” (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.), Институт за политичке студије, Београд, 2014.

један „гранични народ”, отворен за различите културне утицаје. То је видљиво још од времена процеса формирања српског народа који се конституисао мешањем словенских племенских заједница и раније романизованог балканског становништва. У овом процесу, који је, по свему судећи, трајао неколико векова (VI–XI век), млад српски етнос био је изузетно отворен за различите утицаје, стварајући од различитих етничких група – словенских племена и балканских староседелаца на различитом цивилизацијском нивоу, јединствени народ.

Српски народ, иако „гранични”, није народ „између истока и запада”, ни овде ни онде, већ јасно идентитетски одређен као најзападнији народ источног хришћанства. Његова култура, још од времена српске етногенезе у раном средњем веку, припада источноправославном културно-историјском типу, односно простору цивилизације тзв. „византијског комонвелта” (Д. Оболенски).¹⁷ И поред тога, пре свега захваљујући геополитичким утицајима са свих страна, српски културни идентитет се од свог настанка, па кроз цео свој развој понашао еластично-отворен и у знатној је мери био пријемчив за различите утицаје.

У српском идентитетском језгру хришћанска духовновредносна вертикала и њен етос представљају извориште којим је селективно превредновано претхришћанско културно наслеђе староседелаца и словенских досељеника од којих је формиран нови, на размеђу истока и запада, „гранични” етнос. Основа српског идентитета лежи у светосављу које је, успостављањем аутокефалне цркве и крунисањем српске народне династије, те уобличењем српске средњовековне државе, заокружио први српски архиепископ Свети Сава Немањић. „Свети Сава је Завет Србов са Богом утемељио на православљу, на правој вери и аутокефалној црквености као основи српског заветног идентитета. Он није поистоветио нацију са вером, већ је нацију засновао на вери, светитељски, есхатолошки, небесокрбски засновавши србску историју.”¹⁸ С тим ставом слаже се и Жарко Видовић, истакнути православни филозоф наших дана: „Тајна српске историје, живота народне заједнице у Цркви, јесте тајна Христа, Светог Саве, Светосавског Завета датог на Жичком сабору а потврђеног и Заветом Косовским. Ако су Срби народ заветни, онда то могу бити само зато што Србе као историјску заједницу није стварала и у историји одржавала држава, него Црква.”¹⁹ Владика Николај Велимировић (Св. Николај Жички) описује светосавље као срж идентитета Срба. Представља га као вид охривовења и оправослављења српског народа са свим његовим специфичностима у историјским околностима. У питању је најстарији вид предмодерног, духовног и широкогрудог родољубља чија је основа народна Православна црква.²⁰ „Шта означава на-

¹⁷ Димитрије Оболенски, *Византијски комонвелт*, Просвета, Београд, 1996.

¹⁸ Матеј Арсенијевић, „Завет – пут српског богословља”, предговор за: Видовић Жарко, *Суочење православља са Европом*, Светигора, Цетиње, 1997, стр. 12.

¹⁹ Жарко Видовић, *Историја и вера*, Светигора, Цетиње, 2008, стр. 43.

²⁰ Детаљније: Николај Велимировић, *Национализам Светог Саве*, Предавање на КНУ, 1935, <https://www.scribd.com/doc/30345462/Vladika-Nikolaj-Velimirovic-Nacionalizam-Svetog-Save>

родна црква? Означава једну самосталну црквену организацију, са својом централном влашћу из народа и у народу; са народним свештенством, народним језиком и народним обичајним изразом своје вере. Насупрот таквој народној цркви стоји ненародна или интернационална црква, са централом изван народа, са свештенством одасвуда, са језиком туђим и са уједначеним, униформисаним, изразом своје вере. Шта је природније и корисније? Несумњиво народна црква. Она има своје оправдање у Јеванђељу. Сам Спаситељ је заповедио апостолима Својим: идите и научите све народе. Тим речима Он је признао народе као природне јединице Своје васељенске цркве... Народна црква изискује народну династију у држави. Кад су људи из самог народа духовне вође, онда и државне вође треба да су људи из самог народа. Паралела је овде и логична и у пракси неизбежна. Ујединивши народну цркву Свети Сава је почео уређивати народну државу. Најважнији његов акт у уређењу државе јесте утврђење народне династије. Он је крунисао Стевана за краља не за то што му је Стеван био брат, него за то што је био православни Србин и уз то законити носилац државне власти.²¹ Светосавље никада није било освајачко, експанзионистичко или ускогрудо националистичко: „Народна држава за Светога Саву значила је отаџбину, земљу отаца наших, у којој живи један и исти народ. Не иде народна држава докле мач може ићи, него мач сме ићи само до граница једне народне државе, то јест отаџбине. Ако се дозволи да се држава простре докле мач може досегнути, онда држава престаје бити народна, престаје бити отаџбином и постаје империјом. У том случају држава добија територијално али губи морално; добија у материјалним димензијама али губи у интензивности духовне и моралне снаге; јер постаје мешавином крви, језика и расположења, а таква мешавина производи страх, немир, себичност, грабеж, и осећање сталне несигурности. Од Светога Саве до Душана српски народ је имао народну државу. Душан се удаљио од светосавског идеала, створио је империју, и тиме припремио пропаст отаџбини, то јест народној држави..²² Јеванђеоски национализам Савин и национални идентитет на њему грађен је специфичан, духовно усмерен и свенародан: „По схватању Светог Саве живот је народни једна недељива целина како физички тако и духовно и морално. Отуда су и све гране народног живота и установе недељиве, спојене не механички једна уз другу него срасле једна с другом тако да животни сокови струје из једне у другу.“²³ Из ове перспективе Свети Сава је установио и српску просвету и српску културу: „Отац наше народне просвете Свети Сава је схватао просвету као знање и вежбање. Пре свега као знање врлина и вежбање у врлинама. Отуда је народна просвета у органској и нераскидљивој вези са народном црквом. Јер Црква је најбогатија ризница знања о врлинама и метода вежбања у врлинама. Школа није за то да да многа знања него да одучи омладину од злоупотребе знања. Јер није тако

²¹ Ibid.

²² Ibid,

²³ Ibid.

тешко стећи знање као не злоупотребити га. Знање се може стећи и ван школе. Но школа је вежбаоница у врлинама јаког карактера, вежбаоница у употреби стеченог знања, на добро своје и свога народа... Култура је спољашњи уметнички израз народног ума и осећања. Свети Сава је неуморан био у стројењу и стварању. И све што је он постројио и створио представља савршен уметнички израз: било да је то грађевина, као што су Хилендар и Жича, или народни обичај као прослављање крсне славе, или одабраност језика којим је он говорио и писао. По његовом примеру и надахнућу народ је српски успео да сазда своју савршену националну културу, то јест да да савршен својствен израз свога ума и срца у зидарији, у везу и тканини, у песми и причи, у резби и боји, у неисцрпној мудрости, у красоти обичаја и у отмености понашања.²⁴

Иако од времена Немањића дефинитивно опредељена за византијско-православни културно-цивилизацијски круг, српска светосавска култура била је стално изложена знатним спољним утицајима. Према свима њима она се односила отворено, али и флексибилно, увек са дозом резервисаности, критички их проверавајући кроз своја основна уверења и искуство. На то указују и најшири видови стваралаштва у немањићком периоду. „Све што је издржавало ову проверу, било да је реч о технолошким (рударство које су донели Саси, венецијанска банкарска достигнућа) или пак интелектуално-културним утицајима, без већих проблема је прихватано и практиковано. О томе најбоље сведочи средњовековно српско стваралаштво у своја три најизраженија облика – живопису (сликарству), књижевности и архитектури. Тако нам, рецимо, развој архитектуре говори о наизменичним утицајима који су доприносили сменама грађевинских стилова у Србији. Рашки стил нпр. има приметне утицаје романичног Запад које уклапа у византијски план једнобродних цркава и литургијску намену простора, док следећи, српско-византијски стил даје особене домаће печате утицајима тзв. „византијске ренесансе“ Палеолога. Трећа архитектонска фаза – моравски стил даје посебан домаћи печат архитектури, прихватајући и китњасте, оријенталне утицаје које је доносио ислам, са ренесансном уметношћу, која је у то доба била на Западу на врхунцу. Слични се утицаји могу приметити и у другим уметностима.”²⁵ Оно, пак, што се у односу на хришћанску срж српске културе показивало спорним је или превредновано и тако измењено делимично усвајано, или је, ако би се то показало неуспешним, одбацивано.

Из светосавске народне традиције – народне државе и народне цркве, а у специфичним историјским и геополитичким приликама, изникао је и специфичан концепт народне одбране и њене стратешке културе. Њу одликује изузетан осећај самосвести, слободарства и спремности за жртву за идеале слободе при супротстављању неправди и голој сили туђина и свих оних који му служе. Самобитност и слобода у српској стратешкој култури се врхунски вреднују, али у оквири-

²⁴ Ibid.

²⁵ Александар Гајић, „Проблем српског културног идентитета“, *Културна политика у Србији*, НСПМ – посебно издање, Београд, 2008, стр. 138.

ма хришћанског морала који духовне, „небеске” вредности претпоставља земаљским, пролазним и материјалним добрима. Политичка и војна савезништва, државни интереси и могући добици (као и супротне појаве – супротстављање надмоћном непријатељу и потенцијални губици) никада се не посматрају изоловано и профано, мимо морално-духовних димензија, већ се целокупна стварност премерава интегрално: хришћанским, „небеским аршинима”, будући да преовладава убеђење у коначни тријумф правде засноване на жртви, а привремености сваког овоземаљског успеха који није морално подупрт („Земаљско је за малена царство, а Небеско увек и до века”). Када се реалполитички интереси подударе са моралним осећањем и праведношћу мотива, борбени дух српског ратоводства је ванредно висок и поприма жртвено-херојске размере, без обзира на однос снага и шансе за успех ослободилачких и слободарских циљева датих стратегија. О томе сведоче епопеје из два српска устанка, Првог светског рата и одбране Косова и Метохије 1999. године. Када се, међутим, реалполитички разлози разилазе са моралним осећањима, Србима недостаје ентузијазам да следе политике које реалполитичку пробитачност граде на мањку морала (пораз у Српско-бугарском рату, народно супротстављање пакту са силама Осовине 27. марта 1941, што су англосаксонски таласократи вешто искористили за државни преврат итд.). Чак и када „духовни” идеали правде и слободарства доживе своју секуларизацију и послуже се другачијим, профаним идеолошким циљевима – они још неко време бивају снажно „погонско” средство изразите борбености (нпр. у случају партизанског покрета у Другом светском рату).

Савезништва из нужде или интереса из перспективе традиционалне српске стратешке културе су оправдана само ако не иду на уштрб праведности и сржи слободарства, односно опстанка базичних моралних вредности или раније извојеваног степена слободе/аутономности; она се увек сагледавају контекстуално у односу и на овоземаљске прилике и морално осећање (праведност). У том смислу, погледи српске традиционалне стратешке културе са одобравањем гледају на вазална савезништва Срба са страним завојевачима као на „нужно зло” којим се чува самобитност, народни обичаји и морал (нпр. наизменично служење деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића Турцима и Угрима, служење „граничара” са обе стране турске границе сукобљеним царевима), како би се очувале црквено-народне привилегије и аутономија. И поред тога, Срби су несклони дуготрајним, формалним савезништвима и опредељивањима која воде у сврставања у таборе који пренебрегавају посебност и моралне оквире деловања ради стварних или наводних интереса.

У погледу геополитичке самоидентификације и идентификације других, пријатеља и непријатеља, традиционална српска стратешка култура има изражено, али недовољно јасно испрофилисано осећање на основу којег врши ова одређивања: Срби себе доживљавају као историјским и географским приликама изразито континенталан/телуроократски одређен народ који се пореклом, језиком и духовно идентификује са просторима словенске прапостојбине, тј. са руским/евроазијским Североистоком. Са њим српска стратешка култура неумитно

предосећа; она има исте пријатеље и непријатеље, исте тежње ка очувању језгра својих територија и тежњу приступа морима, има исту судбину и развојне цивилизацијске фазе. У овом кључу Срби идентификују и своје непосредно окружење и његова геополитичко-цивилизацијска одређења (нимало случајно Хрвате/Јужнословенске католике сматра Латинима/Западњацима, а словенске муслимане/Бошњаке идентификује са Турцима), док немачке континенталисте и англосаксонске таласократе види као међусобно конфронтране, али једнако непријатељске завојеваче који подупиру све српске историјске непријатеље ради својих циљева, а на непосредну геополитичку штету Срба и српских земаља. Ова интуитивна идентификација, на први поглед, често делује као сувише проста симплификација, али, када се мало дубље осмотри – она се показује (уз мања одступања и изузетке) као прилично адекватна.

Посебно је занимљиво да и други крупни геополитички фактори на идентичан начин (само са другим вредносним предзнаком) идентификују Србе као телурукрате, „мале Русе“ на Балкану итд. „Велики“ имају представу о Србима и српским земљама коју поједностављено и стереотипно, али ипак у основи тачно, сублимира руски историчар Константин Никифоров: 'Срби су мали народ са менталитетом великог народа'. Стога настоје да их 'сведу на праву меру', тј. да их учине безопасним. Кроз призму глобалних и регионалних 'играча' тај третман српског чиниоца ипак не досеже више од нивоа геополитичког објекта, који зависи од њихових глобалних концепцијских поставки и тренутних балканских интереса. Тако, римокатолички свет учитава српски простор као *terra missionis*, велике западне атлантистичке силе – као део тампон-зоне од Балтика до Средоземља и експонента Русије на Балкану, Русија – као интегрални део словенско-православне заједнице и исходиште (нео)евроазијског вектора, германски фактор – као сметњу за комплетирање *mitteleurop*-ске доминације и 'продор на Југоисток', турско-исламски блок – као прекид у трансбалканској 'Зеленој трансверзали' и бараж неоосманистичком ширењу, надолazeћа Кина – као важног посредника на 'Појасу и путу', тј. карику која повезује европске секторе (копненог) 'Економског појаса Пута свиле' и 'Поморског Пута свиле' за 21. век."²⁶

Проблем модерне идентитетске распоућености и њене последице на српску стратешку културу

Да би комплексна природа српског геополитичког положаја и српског идентитета у модерном добу била још замршенија, класични идентитет и, следствено, стратешка култура код Срба током претходна два века доживели су значајну промену, тј. делимичан отклон од својих традиционалних идентитетских позиција. У питању су, пре свега, последице крупних историјских ломова услед

²⁶ Миломир Степић, „Геополитички темељи српске стратешке културе“, Војно дело, бр- 8/2019, година LXXI, Министарство одбране, Институт за научне информације, Београд, 2019, стр. 171.

геополитичког судара крупних играча преко српских леђа који су довели не само до великих жртава и идентитетских конверзија делова српског народа у идентитете подобне инструментализацији ових културноцивилизацијских и геополитичких стремљења, већ и до делимичне измене идентитета преосталих Срба услед низа изниклих слабости и мањкавости.

Наима, још крајем средњег века, падом под османско ропство, светосавска култура са својим главним карактеристика била је онемогућена да израсте и развије се у свом пуном изразу, већ је пресечена баш у периоду када је почела да стасава. Након тога је, услед наметнутих околности, отпочео обрнути процес културне регресије на ниже нивое. „Партикуларизација, локализми, разна паганска наслеђа и етно-психолошке регионалне разлике нису дочекале свој пун, квалитетни преображај јер је он, доласком страних завојевача пресечен, да би се у вишевековном интересу исламске доминације на Балкану догодио обрнути процес... Повратак у племенске заједнице, проширена породица – задруга, претварање литургијске религиозности у обичајност и повлачење писане и усмене традиције у корист митских, нејасних представа – све то су манифестације општедруштвене регресије узроковане реакцијама на потчињавање балканског становништва и њихове културе, то јест наметањем власти и образаца културе исламских освајача.”²⁷ Државне институције, право, економски потенцијали, друштвене елите и грађански сталежи – ишчезнули су током векова ропства, док су духовност/религиозност, писменост и општа култура знатно опали у широким слојевима услед изнуђеног повлачења Православне цркве као носиоца темељне духовне вертикале српског обрасца културе. То је представљало велику потешкоћу за спровођење приступа резервисане отворености и стварања контратеже опасним утицајима како би се сачувала идентитетска самобитност.

Главни српски проблем био је недостатак друштвених и културних елита, нарочито од времена када је јужно од Саве и Дунава поново створена српска држава. „Покушаји да се она створи били су ометани разним узроцима као што су стални ратови и масовне погибије најбољих слојева друштва (тек формираних да преузму улогу пуне друштвене изградње) сиромаштво и заосталост, али и услед вишевековне окупације наслеђен отпор сваком облику власти зарад локалних, фамилијарних и личних интереса.”²⁸ У овом периоду јачали су модернизацијски утицаји који су растакали строгу патријархалну обичајност која је попримала све формалније, па и лицемерне обресе. То је незрелу српску грађанску класу, која је желела да се отисне из окриља сиромаштва и заосталости, довело до другог екстрема: до формалног, некритичког усвајања спољних утицаја, чији су се образци ефикасности и тежње ка личном успеху спојили са оним најгорим што се представљало као менталитетски „наше” – са личним комплексима, оптерећеношћу сујетом и користољубљем које је попримало фарсичне димензије (феномен „покондирене тикве”).

²⁷ Александар Гајић, „Проблем српског културног идентитета”, *Културна политика у Србији*, НСПМ – посебно издање, Београд, 2008, стр. 140.

²⁸ Ibid, стр. 141.

Стремљења ка изградњи модерне српске националне државе и њене културе, услед свега ученог, махом се претворило у пуко опонашање западних образаца који нису били дубински проживљени и адаптирани, већ незрело имитирани. Без јасне свести о унутрашњој антиномичности целе западне модерности, њеног смера и динамике, а нарочито њеног суштинског одвајања од предмодерних традиција и метафизичких усмерења ради центрирања на поједине издвојене сфере „овостраног“ битисања – српска је држава хитала да под овим доминантним упливима изгради, поред и око државног, и своје културно здање.

У реактивно-конзервативним фазама, односно раздобљима када пројекат модерности на Западу није попримао своје радикалне идеолошке изразе нетрпељивости ка традиционалним културним вредностима, институционални домаћаји некритичког усвајања ових у Србији имали су делимичног успеха. У тим периодима по увезеним моделима грађена је национална држава и умерено напредовала. Међутим, и у позадини ових успешнијих плодотворних фаза нарастале су негативне појаве: отуђења припадника виших слојева од народних маса, културни расцепи и презир према сопственом културном идентитету, бујање бирократије, помодарство... Са друге стране, у супротним, радикално-прогресивистичким фазама нарасле противуречно-сти доводиле су – комбинацијом унутрашњих и спољних, међународних утицаја – до шизофреног стања српског идентитета и културе. То је више пута ескалирало у идеолошке експерименте делимичног или пуног реконституисања идентитета државно-политичким мерама, све кроз креирање и намећање новог идентитетског модела који је отворено или прикривено ништио претходно наслеђе и образац културе, интерпретирајући га у новом политичко-идеолошком кључу.²⁹ У питању је био међуратни, вештачки и у сваком смислу неуспешни „југословенски“ идентитетски експеримент. Он је, полазећи од западних модела „nation building“-а на углавном јединственом говорном подручју, од припадника различитих културно-цивилизацијских творевина покушавао да креира „троимену“, „троплемену“ нацију, жртвујући тој идеји већину дотадашњих српских достигнућа и његов идентитет. Следио је наредни, на њега наслоњен, југословенски комунистички образац на који се, након слома југословенског државног пројекта, накалемеило новокомпоновано пост-југословенско западњаштво. У његовој суштини, ради се о тежњи ка антиидентитетском, противнародном усмерењу набеђених грађанских елита. Оне, пошто немају морала и храбрости за ванредно тежак геополитички положај у којем се поново нашао народ коме нерадо припадају, верују да ће отклоном од њега, те његовом темељном идентитетском променом („промену свести“ кроз претходно оцрњивање и одбацивање свега оног што овај

²⁹ Детаљније: Александар Гајић, „Глобализација културе и идентитет – о једног локалној заблуди“, Српска политичка мисао, год 16, vol 23, No 1/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 117-130.

идентитет у суштини оличава) одобривољити доминантне стране силе да их „поштеде” и оставе им њихове личне привилегије да живе „као сав нормалан свет”, под условом да беспоговорно служе туђим геополитичким циљевима и клањају се њиховом нормативном поретку. Све то се приказује као рационални избор или нужда, или пак обоје. Из ове матрице потичу алтернативни видови српске стратешке културе који, кроз пропагирање нормализације и беспоговорног придруживања великим западним наднационалним политичким и војним интеграцијама, почетком 21. века почињу да доминирају у политичком и јавном дискурсу, без обзира на то што је њихов одјек у народу маргиналан и, углавном, презрен.³⁰

Уместо закључка: савремени балкански геополитички токови и простор за стратешко деловање

Распад социјалистичке Југославије по окончању Хладног рата довело је до геополитичког преуређења Балкана, при чему су Срби били етнички очишћени са готово трећине свог традиционалног етничког простора. „Потискивање Срба из српских земаља најинтензивније је на југу, југозападу и западу; тај процес је континуиран, а зависно од раних или мирнодопских услова добија различите видове реализације.... Редуковање и фрагментација српских земаља врши се ради преузимања геополитички кључних зона у којима су изворно партиципирали Срби и спречавања да они уђу у састав јединствене српске државе, која би у својим историјски и национално адекватним границама била најзначајнији фактор на Балкану.”³¹ Потискивањем од запада и југозапада, српске етничке масе се одаљују од приступа Јадранском мору и сабијају у правцу језгра настанка њихове модерне држава. По истој логици одвија се одвајање Црне Горе из заједничке државе са Србијом, као и насилна сецесија Косова и Метохије из састава Србије. Исход је јасно видљив: Србија и Срби су на прелазу из 20. у 21. век, постали „сабијени” и стављени у својеврсни „геополитички гето”, у контролисано окружење. Наиме, од последње деценије 20. века, цео простор Балкана се поново претворио у оно што је био вековима, до периода светских ратова – у простор геополитичких „прекомпозиција и надметања између блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном

³⁰ О алтернативном моделу српске стратешке културе видети: Игрутиновић Милан, „Блумфилдов модел поткултура и могућа примена у разумевању стратешке културе Србије”, Војно дело, бр. 8/2019, година LXXI, Министарство одбране, Институт за научне информације. Београд, 2019, стр. 274.

³¹ Миломир Степић, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану”, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 253.

повлачењу”.³² У новом издању поново се делом оживљавају многе димензије традиционалног „Источног питања”: сви „класични” геополитички актери, велике силе различитог културно-цивилизацијског предзнака су ту, као и правци њиховог деловања; на исти политички и културно-цивилизацијски начин су им подложни домицилни народи и њихове државе који се инструментализују кроз међусобну антагонизацију.

Утицај англоамеричких атлантиста на Балкану данас је и даље преовлађујући, мада је приметан пораст утицаја и свих осталих геополитичких играча: „средњоевропљана”, евроазијских континенталиста и Оријента (неоосманизма). Све то се рефлектује на државе и народе Балкана, од којих су неки интегрисани у ЕУ и НАТО, док су остали у процесу придруживања. Атлантисти показују јасне намере да кроз „кризни менаџмент” задрже своју доминантну позицију на Балкану, да осујете и умање утицаје других геополитичких опција. Три остала снажна геополитичка актера за сада покушавају да повећају своје „учешће” у приликама на Балканском полуострву и пројектују на њега своје различите стратешке интересе. Континенталисти настоје да кроз овај простор повећају своје културно, политичко и економско присуство и изграде енергетске коридоре како би релаксирани односе на простору западног дела „Римланда” са регионалним центрима моћи, повезали се и приближили са њима, заузимајући тако дугорочно позицију „централног балансера” у настајућем мултицентричном међународном систему. „Средњоевропљани” желе да повећају свој економско-политички утицај на „неинтегрисаном” југоистоку Европе, обезбеде проходност главних комуникационих праваца (копнени путни правци, речни ток Дунава) према Оријенту и црноморском басену, као и да, што је више могуће, пацификују или бар спрече преливање дестабилишућих таласа на ободу сопствене економске „пан-области”, средишњег дела Европске уније која је, у целини гледано, у судбоносном превирању и трансформацији. Малоазијски/„неоосмански” утицај настоји да кроз повећано економско и политичко деловање реализује бар почетне циљеве „дубинске” стратегије повратка на Балкан (у којој је кључно овладавање простором Македоније). Новина у балканским геополитичким приликама јесте и, по први пут, значајније присуство петог великог играча са Далеког истока – Кине, која је у својој глобалној економско-политичкој експанзији доспела и до овог важног дела Римланда. „Балкан за Пекинг представља важан део пројекта јачања политичких, инфраструктурних, економских и монетарних веза између Кине, Централне Азије и Европе. Кина жели да кроз инвестиције у инфраструктуру убрза стварање мреже лука, логистичких центара, путева и железница како би се створили повољни услови за диверзификацију кинеског теретног и енергетског транспорта, проширило тржиште, дистрибуирали производи и унапредила трговина на релацији Исток–Запад”.³³

³² Александар Гајић, *САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе*, Национални интерес 2/2011, VII, vol. 11, стр. 65.

³³ Сања Арежина, „Кинески 'Нови пут свиле' и Балкан“, *Култура полиса*, година 12, Посебно издање, Нови Сад, 2015, стр. 177.

Дате околности „представљају знатно повољније перспективе по српске стратешке интересе од оних досадашњих: узроци српске стратешке дефанзиве, територијалног узмицања и 'сабијања' лежали су пре свега у одсуству стратешке помоћи њој наклоњених сила а подударности стратегија чак три од четири доминантне 'велике силе' које су своје циљеве на овом простору остваривали пре свега на српску штету. Реализација геоекономских стратешких пројекта помаже да се од раније успостављени геополитички односи једним делом преокрену: улазак Кине као петог стратешког играча, уз повратак Србима традиционално наклоњене Русије не значи само присуство два савезника наклоњенија српским интересима, већ, последично, и делимични преокрет ставова још два значајна регионална играча – средњоевропског (Немачка) и оријенталног (Турска). У коначном исходу, то значи да би, временом, досадашњи неспорни регионални хегемон (атлантисти, тј. САД) могао да остане усамљен у покушајима одржавања своје геостратешке преоћи која ће неспорно слабити”.³⁴ Дугорочне тенденције, правци и јачине деловање свих геополитичких „великих играча”, унутрашње прилике на самом простору „неинтегрисаног Балкана”, а највише процеси унутар саме ЕУ (пре свега системска криза ЕУ), дакле, говоре у прилог даљег успоравања евроатлантских интеграционих токова уз повећан степен нестабилности читавог региона.

Досадашњи токови овог комплексног геополитичког надигравања изискују енергичан одговор Србије и уобличавање стратешког понашања сходно ванредно тешким околностима које стоје пред Балканом у наредним деценијама. Српски традиционални идентитет и њему следствени културни образац, те класична стратешка култура која се показује сваком могућом приликом, несумњиво представљају темељ опстанка Срба на територијама на којима живе, пошто су неки њихови делови остали ван граница Србије, у околним често према Србијама и њиховом опстанку ненаклоњеним државама. Без „укотвљавања” у класичне идентитетске оквире и сходно стратешко-интегративно понашање, Срби на постјугословенском простору (прво ван Србије, а после и у матичној земљи) осуђени су на дуготрајно, поступно слабљење и ишчезнуће, које никакве националне интеграције нити приступање војним савезима неће зауставити, напротив. Ослоњени на њега, Срби добијају идентитетско упориште не само да издрже и опстану већ и да, поступно, разложно реализују своје општестратешке интересе, пре свега на простору где имају већину или где живе у срединама у којима преовладава већински православни живаљ (Црна Гора, Република Српска, Македонија) са отвореном могућношћу да, када се стекну повољније околности услед промене баланса снага, остваре и историјско приближавање са муслиманима словенског порекла (пре свега Бошњацима) на основама традиционалних вредности и њихових животних параметара.

³⁴ Александар Гајић „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја”, Политика националне безбедности 2/2018, година IX, vol. 15, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 25-26.

Савремене прилике сваком протеклом годином постају све погодније за поступни прелазак из дефанзивног приступа у отворени, полуофанзивни, кроз свесрдно коришћење новоствореног маневарског простора за балансирање између различитих геополитичких опција и њихових често делимично супротстављених интереса, што је и главна одлика традиционално српског резервисано-отвореног приступа (уз љубоморно чување своје посебности и слободе) и стратешке културе кроз векове. Највећи проблем преусмеравању на ове традиционалне идентитетске и стратешко-културне координате представља један део овдашњих отуђених псеудоелита. Оне, услед негативних предубеђења и пост-модерног идентитетског отклана од традиционалних идентитетских одређења, упорно намећу стварности неадекватне представе о нужности прикључивања (*bandwagoning*) западној политичкој и војној опцији (уз неувиђање да се ради о две различите геополитичке и војнобезбедносне концепције које су међусобно супротстављене), уз потпуно неразумевање шанси које отвара сарадња са другим геополитичким „играчима” и балансирање између њих. Али, то је већ унутрашњи идентитетски и социо-политички проблем Србије, пре свега њених већих урбаних центара.

Литература

[1] Арежина Сања, „Кинески „Нови пут свиле” и Балкан”, Култура полиса, година 12, Посебно издање, Нови Сад, 2015.

[2] Арсенијевић Матеј, „Завет – пут српског богословља”, предговор за Видовић Жарко, *Суочење православља са Европом*, Светигора, Цетиње, 1997.

[3] Велимировић Николај, *Национализам Светог Саве*, Предавање на КНУ, 1935, <https://www.scribd.com/doc/30345462/Vladika-Nikolaj-Velimirovic-Nacionalizam-Svetog-Save>.

[4] Видовић Жарко, *Историја и вера*, Светигора, Цетиње, 2008.

[5] Гајић Александар „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године”, Зборник „Србија и политика великих сила 1914–2014” (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.), Институт за политичке студије, Београд, 2014.

[6] Гајић Александар, „Проблем српског културног идентитета”, *Културна политика у Србији*, НСПМ – посебно издање, Београд, 2008.

[7] Гајић Александар, „Глобализација културе и идентитет – о једног локалној заблуди”, Српска политичка мисао, год 16, vol 23, No 1/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

[8] Гајић Александар, *САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе*, Национални интерес 2/2011, VII, vol. 11.

[9] Гајић Александар, „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја”, Политика националне безбедности 2/2018, Година IX, vol. 15, Институт за политичке студије, Београд, 2018.

[10] Gray Colin, „Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back,” *Review of International Studies*, vol. 25, no. 1, January 1999.

[11] Дугин Александар, *Основи геополитике*, КЊИГА 1, Екопрес, Зрењанин, 2004.

[12] Калајић Драгош, „Велике силе против српског народа”, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

[13] Макиндер Халфорд, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009.

[14] Милетић Андреја, „Искушења геополитичког земљотреса”, *Зборник радова Тајна Балкана* (ур. Б. Матић), СКЦ, Београд, 1995.

[15] Оболенски Димитрије, *Византијски комонвелт*, Просвета, Београд, 1996.

[16] Russell Weigley, *The American Way of War: A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishers Ltd, New York, 1973.

[17] Snyder Jack, *Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Option*, RAND Cooperation, Santa Monica, 1977.

[18] Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944.

[19] Spykman Nicholas, *America’s Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942.

[20] Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001.

[21] Степић Миломир, „Геополитички темељи српске стратешке културе”, *Војно дело*, бр. 8/2019 ГОДИНА LXXI, Министарство одбране – Институт за научне информације. Београд, 2019.

[22] Степић Миломир, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану”, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.

[23] Стојановић Станислав, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, *Војно дело*, бр. 8/2019 ГОДИНА LXXI, Министарство одбране – Институт за научне информације. Београд, 2019.

[24] Стојковић Момир, „Геополитички чиниоци балканизације”, *Зборник* (ур. Бранислав Матић) *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995.

[25] Toje Asle, „Strateška kultura kao analitički alat – istorija, mogućnosti, geopolitika i vrednosti: primer EU”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, Centar za civilno-vojne odnose, god. 4, br. 14, jul-septembar 2009, Beograd, 2009.

[26] Hart Sir Basil Henry Liddell, *The British Way in Warfare*, Faber & Faber limited, London, 1932.

[27] Hanson Victor Davis, *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece*. Alfred A. Knopf, 1989. 2nd. ed. 2000.

[28] Шушић Славољуб, *Балкански геополитички кошмар*, Војно-издавачки завод, Београд, 2004.

[29] Weigley Russell, *The American Way of War: A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishers Ltd, New York, 1973.

The Geopolitical Framework of the Serbian Strategic Culture

Starting with the definition of the concept of strategic culture and its substantive extension and improvement, the paper examines the links between the geopolitical framework or the geopolitical determination of the state and its strategic culture, in this case - the Serbian state and the Serbian people. By observing the creation of the Serbian identity and the Serbian strategic culture from a historical perspective through the prism of the key geopolitical processes of "long duration" in the Balkans, we further study the specifics of the Serbian identity and the Serbian strategic culture in its contemporary major variants. The second part of the paper then examines the contemporary geopolitical processes in the Balkans and the position in which Serbia and the Serbian people are placed, as well as the perspectives to which they can lead. The final part of the paper, taking all this into account, looks at Serbian possibilities in contemporary geopolitical circumstances to achieve its vital general strategic goals that are in line with the basic features of the historically dominant Serbian strategic culture.

Key words: strategic culture, geopolitics, Serbian identity, Balkans, Rimland, Great Powers